

تعلیم و تربیت دینی و رویکردهای جدید

اشاره

میزگرد تعلیم و تربیت دینی که به بررسی رویکردهای جدید در این امر اختصاص دارد، با حضور آقای دکتر اعتصامی، کارشناس مسؤول گروه دینی دفتر تألیف و برنامه ریزی کتب درسی، مدرسان کتاب «دین و زندگی»، حجت الاسلام دهلست از مرکز تربیت معلم شهید مفتح شهرری، سرکار خانم تهرانی و سرکار خانم صلاحی، از دبیران دینی و قرآن تهران تشکیل شد. قسمت دوم گزارش این میزگرد، فراروی شما قرار دارد. بررسی مزایا و معایب کتاب جدید و نیز مشکلات پیش رو و امکانات در اختیار، مورد گفت و گوی شرکت کنندگان میزگرد قرار گرفته است.

***

خانم تهرانی: نکته دیگر این که اگر ما معلم خوب نداشته باشیم، کتاب خوب به چه دردی می خورد؟ هیچ تأثیری در دانش آموز نخواهد داشت. پس اول معلم خوب تربیت کنیم، بعد تأثیر کتاب را انتظار داشته باشیم. زمانی که من می خواستم کتاب دین و زندگی (۲) را به طور آزمایشی در یک کلاس تدریس کنم، بچه های کلاس دیگرم نقاضا کردند که این کتاب برای آن ها تدریس شود. افسوس می خوردند که چرا این کتاب امسال برای آن ها تدریس نمی شود. استقبال بچه ها باعث شد که تدریس آزمایشی را برای هر دو کلاس انجام دهم. این احساسی است که بچه ها دارند. متوجه شدم که این کتاب توانسته است بچه ها را جلب کند و ان شاء الله این دوره های ضمن خدمت را با قوتی خاص ادامه بدهیم و این مشکل را برای سال های آینده و سال های بعد حل

کنیم. ما هنوز دوره آموزشی دین و زندگی (۱) را باید در مناطق، آن قدر اجرا کنیم که دیگر معلم دوره ندیده نداشته باشیم. متأسفانه در مناطق، این مطلب کنار گذاشته شده است. دکتر اعتصامی: البته ما پیش بینی کرده ایم که این دوره ها در سال های آینده هم برگزار شوند.

خانم تهرانی: یعنی برای کتاب دین و زندگی ۱ و ۲ اجرا و پیگیری شود تا دبیر ما، دوره ندیده سر کلاس نرود. چون ضرر آن بیش از نفع آن است. درست است که ما فکر می کنیم که کلاس های خودمان را پر کرده ایم و هیچ کلاسی بدون دبیر نیست، ولی چه بسا بی دبیری خیلی از داشتن دبیر ناوارد و ناکارآمد بهتر باشد.

خانم صلاحی: من دو نکته را راجع به صحبت های خانم تهرانی عرض کنم. یکی این که ما در منطقه خودمان در ابتدای سال، در مورد این کتاب دوم قدیم که شما فکر می کنید خیلی مشکل ساز است، جلسه ای گذاشتیم و گفتیم چون دانش آموز کتاب سال اول جدید را خوانده است، با نحوه کار آشنا شده است، حیف است که این جا ما آن را رها بکنیم. سال گذشته، دانش آموز یاد گرفته است که فعال باشد، خودش درس بخواند و آزمایش کند، و با نظارت دبیر همه مسؤولیت ها را خودش بر عهده بگیرد. حالا بیایم، همین کتاب دوم فعلی در حال تدریس را با همین شیوه به دانش آموز تدریس کنیم. در مورد ۵ درس اول، ما عملاً این کار را انجام دادیم.

ما در کتاب دین و زندگی (۱)، ابتدا به مقدمه درس توجه می کردیم. در این مقدمه دو کار انجام می شد: یکی این که با درس

قبل ارتباط برقرار می شد و دوم این که سؤالاتی در پایان آن مطرح می شد. ما مقدمه را از خودمان ساخته ایم و از اول درس که وارد می شویم، می گوییم در این درس می خواهیم این دو سؤال را جواب دهیم. به این ترتیب، دانش آموز در همان فضای سال اول قرار می گیرد. فقط مطلب عوض می شود و آنچه را که خودمان سال قبل ساخته و پرداخته کرده ایم، از دست نمی دهیم.

در جریان درس نیز ما همیشه ارزشیابی تکمیلی داریم. این را هم می توانیم انجام دهیم. یعنی وقتی درس را می دهیم، دو سؤال هم به عنوان ارزشیابی تکمیلی درس مطرح می شود که معادل است با فعالیت های متنی که در کتاب دین و زندگی (۱) داریم. می توانیم در پایان درس (۲) هم یک تحقیق کوتاه یک صفحه ای بدهیم؛ به خصوص آن تمرین قشنگ درس که محورهای اصلی درس را بنویسید. برای هر درس این تمرین را داریم. یعنی بچه ها دفتر دارند و مطالب را آن جا می نویسند به این ترتیب، کتاب دوم قدیم برای کسانی که دین و زندگی (۱) را خوانده اند، مثل کتاب جدید شده است. البته لطافت و شرایط دین و زندگی (۱) را ندارد، و ما تلاش کردیم که شیوه کار را به دبیر بگوییم تا ذوق دانش آموزان حفظ شود.

دومین نکته این است که آموزش دین و زندگی (۱) تمام شده است و ما برای سومین بار آموزش ضمن خدمت دین و زندگی را در منطقه گذاشته ایم. یعنی از لحاظ ضمن خدمت مشکلی وجود ندارد و آخرین دبیران نیز این دوره را می بینند.

دکتر اعتصامی: دلیلش این است که رئیس منطقه ۱۴ و معاونانش با این موضوع آشنا هستند و آموزش ضمن خدمت با مانع مواجه نمی شود. اما من مناطق دیگری را سراغ دارم که حتی برای شرکت در دوره آموزش دین و زندگی (۲) هم با مشکل روبه رو هستند. یعنی می گویند زمان گذشته و نمی توانیم اجرا کنیم و وسط سال است... خوشبختانه منطقه ۱۴ تهران راحت است و مشکلی ندارد، چون رئیس منطقه با موضوع آشناس است و مشکلات را برایشان حل می کند. به علاوه از ابتدا در جریان کار بود و از کسانی است که همیشه به طور فعال در کلاس ها شرکت داشته اند و مسائل را برای مسؤولان منطقه به خوبی مطرح می کنند.

خانم تهرانی: پس این ها نکات مثبت منطقه ۱۴ است: تثبیت نیروها، تسلط رئیس منطقه و نیروهای گروه دینی بر مطلب، و همکاری دبیران منطقه با مسؤولان؛ در حالی که در مناطق دیگرما مشکل داریم.

دکتر اعتصامی: یعنی شما با اطلاع از گروه های مناطق این صحبت را می کنید، در حالی که مناطقی هم هستند که اصلاً اطلاع ندارند و نمی دانند که با کتاب چه کار کنند. مشکل ما این ها هستند.

خانم صلاحی: همکاران، مسأله آموزش مدرسان را مطرح کردند که این درجای خودش اصلی ترین مشکل است. اما خود دبیر هم این جا نقش دارد. دبیران اگر مدرس قوی نداشته باشند، می توانند کتاب راهنما را تهیه کنند و آموزش ببینند. از طریق کتاب راهنما، معلم می تواند بسیاری از مشکلات خودش را حل کند. یعنی ما همه مشکلات را متوجه منطقه، دفتر تألیف و یا آموزش ضمن خدمت نکنیم؛ اگرچه همه تا حدودی مقصر هستیم.

خانم تهرانی: بیش تر دبیران مناطق از سال گذشته احتیاج و نیاز خود را به کتاب راهنما اعلام کردند، ولی...

خانم صلاحی: مسؤولان منطقه می توانستند و باید پیگیری می کردند تا کتاب به دست معلم برسد.

خانم صلاحی: حداقل می توانستند از کتاب فتوکپی بگیرند و دست خالی سر کلاس نروند. و این مشکل خود دبیر است که در قبال کار خود احساس مسؤولیت ندارد. ما همکارانی داریم که برای دومین سال سر کلاس می روند. و خود کتاب درسی را هم نمی گیرند تا مطالعه کنند و با دست پر به کلاس بروند.

ما در منطقه خودمان راجع به این موضوع وقتی دبیری می خواهد کتاب دین و زندگی (۱) را تدریس کند، چه مهارت هایی باید داشته باشد، بحث کرده ایم و حدود ۲۰ مورد را مشخص کرده ایم که از اول تا آخر معلم بر آن تدریس چه باید بکند. حالا اگر از زاویه دیگر به این مطلب نگاه کنیم، این نکته مطرح می شود که اگر دبیری به کلاس برود، باید بر دستور زبان عربی تسلط داشته باشد. چون می خواهد ترجمه کند و وقتی می خواهد پیام های آیه را بگوید، باید نکات تفسیری را اعلام کند. دبیری که این مهارت را نداشته باشد، با مشکل جدی روبه رو می شود. ممکن است دانش آموزانی بروند از روی قرآن بنویسند و بیاورند. اگر دبیر تسلط داشته باشد، دچار مشکل خواهد شد.

مشکل دیگری که از جانب معلم وجود دارد این است که در کتاب جدید، از شعر زیاد استفاده شده است و البته من این را حسن کتاب می دانم. مشکل دبیر این است که باید بلد باشد، شعر را بخواند و معنی کند و تسلط کافی بر شعر نداشته باشد، برای او مشکل اساسی ایجاد می شود.

خانم صلاحی: آموزش هایی که در سه دوره ارائه شده اند آموزش های نسبتاً خوبی بوده اند. ضمناً ما رهنمودهای لازم را به معلم داده ایم و رهایش نکرده ایم. یعنی هر جا که دبیر ما با مشکلی روبه رو شد، برای او جزوه، رهنمون فرستادیم.

خانم صلاحی: پس بعضی مطالب و اشکالات برمی گشت به

حجة الاسلام دهدست: شعر را که شما نمی خواهید رد کنید؟

خانم صلاحی: به هیچ وجه! من می گویم یکی از مشکلات عدم تسلط دبیر است. و این برای دبیری که سراغ شعر نمی رود و با آن آشنا نیست، با ادبیات سروکاری نداشته است، دچار مشکل می شود. یعنی دبیر با کتاب بسیار متنوعی در زمینه های فلسفی، عرفانی، ادبی، زیبا ساختی، طراحی و گرافیک روبه رو می شود، بدون این که اطلاعاتی راجع به این موضوع داشته باشد و یا تلاش کند تا اطلاعات را کسب کند.

دکتر اعتصامی: علت این که دبیر تلاش نمی کند، چیست؟

خانم صلاحی: شاید مثل خود دانش آموزان که تلاشی برای درس خواندن نمی کنند، انگیزه ای برای تلاش ندارند. و یا شاید به دلیل این که قبلاً با یک کتاب شسته و رفته مواجه بوده است، احساس می کند که لازم نیست، کتاب این همه اطلاعات جنبی داشته باشد.

حجة الاسلام دهدست: مادر شهرستان های تهران و در شهر ری هستیم. اگر در منطقه شما اعلام کنند که هر کس نمی خواهد دین وزنگی (۱) را درس بدهد، ول کند و برود سراغ درس دیگری، چند درصد از معلمان شما می مانند؟

خانم صلاحی: بیش از ۹۵ درصد دبیران آموزش دیده ما ترجیح می دهند که دین وزنگی را درس بدهند.

حجة الاسلام دهدست: و الان دبیران منطقه شما این توانایی را دارند؟

دبیر و کتاب و دانش آموز که من راجع به دبیر گفتم. ولی کتاب، ضمن این که مسیری صحیح و منطقی را طی می کند، مشکلاتی هم دارد. مشکل عمده کتاب این است که بعضی از مطالب آن آموزشی نیستند، یعنی دارای ساخت بسیار ادبی و حتی غیر علمی و آموزشی هستند و دبیر وظیفه دارد، مطلب را به یک متن آموزشی تبدیل کند. تا دانش آموز متوجه شود. این عمده ترین مشکل است. البته بسیاری از مفاهیم خیلی نزدیک به هم به کار رفته اند و باید چارچوب و حد و مرزی برای آن ها تعیین شود. متأسفانه تغییری که امسال در کتاب انجام گرفته است، چندان محسوس نیست.

حجة الاسلام دهدست: راجع به این که مشکل از طرف دانش آموز است، ما باید بررسی کنیم که اصلاً آیا دانش آموز

علاقه‌ای به این درس دارد؟ اگر او کاربرد آن را در زندگی خود حس کند، آیا نسبت به این درس بی‌میل می‌شود یا نه؟ این بحث قابل تأملی است. اگر دانش‌آموز به کاربرد این درس در زندگی‌اش برسد، خودش نسبت به آن عطش پیدا می‌کند و نیاز زندگی خودش را دنبال می‌کند و به آن بی‌توجهی نشان نمی‌دهد.

دکتر اعتصامی: در واقع، ما بحث را از یک زاویه دیگر باز می‌کنیم. در صحبت همکاران ما که پیرامون مشکلات اجرایی و مشکلات ناشی از کار دبیر بود، صحبت‌های خوبی مطرح شد: یکی این که معلمان خوب آموزش ندیده‌اند و نرسیدیم معلمان را تحت پوشش آموزش ببریم. نکته دیگر این که بعضی از معلمان با نحوه تدریس کتاب در سر کلاس آشنا نیستند و زیر بار روش‌های فعال نمی‌روند. ممکن است برخی از آسیب‌ها ناشی از بعضی عادات دانش‌آموزان باشد یا شرایط دانش‌آموزان در کلاس باشد.

دکتر اعتصامی: در واقع ممکن است، مشکلات از این جهات باشد. حالا بیایید درباره کار دانش‌آموز صحبت کنیم و ببینیم از این نظر با چه چالش‌هایی روبه‌رو هستیم.

حجة الاسلام دهدست: من فکر می‌کنم بحث مفصل و وسیعی باشد. ابتدا از همکاران خودمان صحبت می‌کنیم، نه دانش‌آموز. اگر در جامعه ما بعضی‌ها فکر می‌کنند انگیزه علمی و تحصیلی زیادی وجود ندارد، این برای تمام درس‌هاست و مختص دینی و قرآن نیست.

می‌خواهم بگویم، آیا در ذهن دانش‌آموزان و جوانان، ما نقاط مبهم و سؤال وجود ندارد؟ حتماً هست؛ همان بحث پلورالیسم که در دو شماره قبل چاپ کرده بودید، در این جا مطرح است. یعنی در هر کلاس دینی با نشاطی، اگر دبیر نشاط داشته باشد، حتماً بچه‌ها سؤال خواهند کرد که آقا اسلام که شما اصرار می‌کنید تنها راه رسیدن به سعادت است، اگر نباشد، آیا ما به سعادت نمی‌رسیم؟ این سؤال بحث پلورالیسم یا کثرت‌گرایی را به وجود نمی‌آورد؟ حتماً به وجود می‌آورد. می‌خواهم بگویم، در ذهن دانش‌آموزان و جوانان ما چنین ابهاماتی وجود دارد. و بچه‌های ما اگر احساس کنند، این کتاب، جزوه و حتی معلم نیاز آن‌ها را برآورده می‌کند و حرف دل آن‌ها را می‌زند، حتماً به آن رو می‌آورند و حتماً از آن استقبال می‌کنند. پس اگر روزی معلم گفت کلاس دینی من با نشاط نیست، اول سراغ دانش‌آموز نروید، اول سراغ

معلمش بروید و بپرسید: آیا شما نیاز کلاس را درک کرده‌اید؟ از دانش‌آموز نمی‌توان چنین سؤالی کرد. و ما معتقد هستیم که دانش‌آموز نیاز دارد؛ به خصوص امروز که سیل ابهامات ذهن جوانان را اشغال کرده است. من فکر می‌کنم که کتاب جدید و مطالبی که معلم مطرح می‌کند، باید جوابگو و قانع‌کننده دانش‌آموز باشند.

دکتر اعتصامی: یعنی شما مشکل خاصی از ناحیه دانش‌آموز نمی‌بینید. اگر آمادگی لازم در کلاس وجود داشته باشد، معلم می‌تواند دانش‌آموز را همراهی کند.

حجة الاسلام دهدست: احساس می‌کنم، ما توان زیادی برای اقناع جوانان و دانش‌آموزان در کلاس نداریم.

دکتر اعتصامی: حالا ممکن است، این سؤال پیش بیاید که دانش‌آموز راهنمایی که وارد دوره متوسطه می‌شود، به شیوه‌های خاصی در دوره راهنمایی عادت کرده است. آیا شکستن شیوه‌های سابق در کتاب دین و زندگی برای دانش‌آموزان اشکال ایجاد نمی‌کند؟ مثل این که ما در کتاب دین و زندگی، برای دانش‌آموزان نیاز به دفتر کار داریم. بچه‌ها ممکن است بپرسند: دفتر کار برای چه؟ ما قبلاً راحت بودیم و دفتر کار نداشتیم. باید دید، این قبیل اشکالات روی کارکرد دانش‌آموزان تأثیر دارد یا خیر.

خانم صلاحی: من فکر می‌کنم این مشکل خاصی ایجاد نمی‌کند. دبیر باید بتواند، ارتباطی منطقی و عاطفی با دانش‌آموز ایجاد کند و برای او جا بیندازد که وجود دفتر چه ضرورتی برای او دارد و دانش‌آموز بفهمد که دبیر با چه لطفاتی این دفتر را می‌خواهد، علاوه بر این که این دفتر نمره دارد و... و در مجموع احساس نیاز به داشتن دفتر بکند و دوست داشته باشد که این دفتر را داشته باشد. در این صورت، مشکلی از این لحاظ ایجاد نمی‌شود. البته زبان کتاب برای دانش‌آموزان تازگی دارد که فکر می‌کنم، اگر دبیر بتواند زبان جدید را برای بچه‌ها خوب جا بیندازد، بچه‌ها مشتاق شنیدنش هستند. معمولاً بچه‌ها در پایان سال، اگر خودشان مقایسه‌ای داشته باشند، می‌گویند زبان دین و زندگی می‌پسندند؛ آن را با دوره راهنمایی متفاوت می‌بینند، اما خوششان می‌آید و آن را دوست دارند. اگر آن‌جا بیش‌تر با داستان می‌خواستند مطالب را آموزش ببینند، حالا نثر قشنگی که کتاب دارد، به دلشان می‌نشیند. ضمن این که بازساخت‌های منطقی آن هم آشنا می‌شوند.

(ادامه دارد)